

Денис ШПАК,

orcid.org/0000-0003-0545-6560

кандидат історичних наук,

доцент кафедри філософії, теології та історії церкви

Українського гуманітарного інституту

(Буча, Київська область, Україна) szpakdenys@gmail.com

Дмитро ГОНЧАРЕНКО,

orcid.org/0000-0003-0644-7580

студент IV курсу гуманітарного факультету

Українського гуманітарного інституту

(Буча, Київська область, Україна) ingurumena.d@gmail.com

НЕБЕЗПЕКА ВІДРОДЖЕННЯ ФАШИЗМУ В ХХІ СТОЛІТТІ В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

Акцент даного дослідження сфокусований на висвітленні проблеми, яка полягає у тому, що зганьбивши себе у ХХ столітті фашизм несподівано відродився у ХХІ столітті. Перед світом знову постала загроза протистояння тоталітаризму і демократії. Більше того, дане протистояння цілком реально у найближчі часи може призвести до 3-ї світової війни. Опрацьовуючи вказану проблему, аналізуємо події 100-літньої давнини, які призвели до виникнення фашистської ідеології та втілення її у життя в ряді європейських країн зокрема у сучасній Росії. Також точно визначаємо місце російського більшовизму, який власним прикладом доводив, що завдяки тотальному терору можна не тільки захопити владу, а й утримувати її. В роботі, зокрема, вказано що агресивна сутність фашизму послужила однією з вагомих причин розв'язання Другої Світової війни, а також констатується той неприємний факт, що низка народів Європи, сприйняла позитивно фашизм на початковій стадії його творення і більше того сприяли та не перешкоджали виникненню фашизму в Російській Федерації, незважаючи на явні ознаки того, що фашистські ідеї є частиною сучасного правління в Росії. Важливою є думка про те, що відродження фашистської ідеології у ХХІ столітті сталося тому, що вона не була засуджена (в буквальному сенсі слова) у 40-х–50-х роках ХХ століття. Та все ж, надважливим є питання, яким чином людству на сьогодні не тільки зупинити відродження фашизму, а й знищити саму можливість, його розповсюдження. Головним способом досягнення такої мети в роботі визначено просвітництво. Шлях важкий, відносно довготривалий, але й найбільш дієдатний. Власне в цьому і полягає науковий висновок роботи. Консолідуючись, демократичні країни мусять взяти на себе основний тягар організації просвітницької діяльності, демонструючи на власному прикладі усі переваги світу демократичного над світом, тоталітаризму. Деяка авторська емоційність і публіцистичний характер даної роботи, безумовно, пояснюється тим, що саме на долю України та її народу випав обов'язок збройного протистояння фашизму. Автори аналізують тенденції, які свідчать про зростання фашистських та екстремістських рухів в Росії, а також їхні впливи на політичний ландшафт та суспільство. Дослідження закликає до усвідомлення цієї загрози для миру та стабільності у світі.

Ключові слова: фашизм, тоталітаризм, пропаганда, Росія, російсько-українська війна, суспільний розвиток, демократія, просвітництво.

Denys SHPAK,

orcid.org/0000-0003-0545-6560

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of Philosophy, Theology and Church History

Ukrainian Institute of Arts and Sciences

(Bucha, Kyiv region, Ukraine) szpakdenys@gmail.com

Dmytro GONCHARENKO,

orcid.org/0000-0003-0644-7580

IV year student of the Faculty of Humanities

Ukrainian Institute of Arts and Sciences

(Bucha, Kyiv region, Ukraine) ingurumena.d@gmail.com

THE DANGER OF THE REVIVAL OF FASCISM IN THE XXI VELE IN THE RUSSIAN FEDERATION

The emphasis of this study is focused on the highlighted problem, which is that, having disgraced itself in the twentieth century, fascism unexpectedly revived in the twentieth century. The world again faced the threat of confrontation between totalitarianism and democracy. Moreover, this confrontation could quite realistically lead to World War 3 in the near future. Working through this problem, we analyze the events of 100 years ago, which led to the emergence of fascist ideology and its implementation in a number of European countries, in particular in modern Russia. We also precisely determine the place of Russian Bolshevism, which proved by its own example that thanks to total terror it is possible not only to seize power, but also to maintain it. The work, in particular, states that the aggressive essence of fascism served as one of the compelling reasons for the outbreak of the Second World War, and also states the unpleasant fact that a number of European peoples accepted fascism positively at the initial stage of its creation and, moreover, contributed and did not hinder the emergence of fascism in the Russian Federation, despite obvious signs that fascist ideas are part of modern government in Russia. It is important to think that the revival of fascist ideology in the 21st century occurred because it was not condemned (in the literal sense of the word) in the 40s–50s of the 20th century. And yet, a very important question is how humanity today can not only stop the revival of fascism, but also destroy the very possibility of its spread. The main way to achieve this goal in the work is education. The path is difficult, relatively long, but also the most capable. Actually, this is the scientific conclusion of the work. By consolidating, democratic countries must take on the main burden of organizing educational activities, demonstrating by their own example all the advantages of the democratic world over the world of totalitarianism. Some of the author's emotionality and journalistic nature of this work are certainly explained by the fact that it was the responsibility of armed confrontation against fascism that fell to the lot of Ukraine and its people. The authors analyze trends indicating the growth of fascist and extremist movements in Russia, as well as their impact on the political landscape and society. The study calls for awareness of this threat to world peace and stability.

Key words: *fascism, totalitarianism, propaganda, Russia, Russian-Ukrainian war, social development, democracy, education.*

Актуальність теми дослідження. 2 вересня 1945 року закінчилась Друга світова війна. Аналізуючи підручники з історії та читаючи публіцистику присвячену цій події, знаходимо вислови про те, що фашизм було знищено і найголовніше, що він ніколи більше не зможе відродитись. І ось прийшло XXI ст., ми констатуємо, що фашизм не просто відродився, а й став державною політикою в ряді країн Азії, Африки і навіть Європи. Тому **метою** даної роботи є визначення суті такого політичного явища, як «фашизм», причин його появи та втілення у Російській Федерації.

Для досягнення мети дослідження були поставлені наступні **завдання**: проаналізувати зростання фашистських та екстремістських рухів в Росії та їх зв'язок із соціально-економічними та політичними факторами; розглянути роль російських медіа та пропаганди у поширенні фашистських ідей; оцінити можливі наслідки відродження фашизму в Росії для внутрішньої стабільності країни, а також для відносин із сусідніми державами та міжнародною спільнотою.

Основні результати дослідження. У найбільш узагальненому сенсі фашизм – це абсолютизація ролі держави в житті країни. Держава, як політична організація, це такий суспільний механізм, який покликаний захищати інтереси людей певної території і регулювати за допомогою правових норм взаємовідносин між ними використовуючи при необхідності спеціальні органи примусу. Коротше кажучи функції держави – це захист і

справедливість (Снайдер, 2011: 6–10). Саме такі об'єктивні причини постали перед стародавнім суспільством і зумовили створення політичної організації під назвою держава. На історичному шляху людства вона мала різні форми і з нею еволюціонувало людське суспільство.

На початок XX ст. у світі найбільш поширеною формою державності була монархія. Візьмемо до прикладу Європу: на її території існували лише дві демократичні країни – Швейцарська конфедерація і республіка Франція, усі інші держави мали монархічний устрій. На той час в європейських суспільствах сформувалося розуміння того, що монархії вже не відповідають історичному розвитку та запитам суспільства. У серпні 1914 року розпочалась I Світова війна. Усі її битви відбувалися на європейських полях і саме європейські народи забезпечували її ресурсами, в тому числі людськими. Після закінчення I Світової війни у Версалі зібралися правителі країн-переможниць і перекроїли карту Європи.

Нові кордони знаменували розпад Російської і Австро-Угорської імперій, разом з якими зникли також корони Романових та Габсбургів. В Росії владу захопили більшовики, які називали себе соціал-демократами, а згодом комуністами. Вони проголосили своїм головним завданням створення безкласового комуністичного суспільства, яке мало будуватись на марксистській ідеології. На практиці з марксизму вони використали лише постулати про класову боротьбу і диктатуру про-

летаріату, остання на їх думку і мала забезпечити всі подальші перемоги у всесвітньо-історичному масштабі.

Лідер більшовиків В. Ленін був проголошений вождем російської соціалістичної революції, і водночас вождем світового пролетаріату. Він постійно декларував, що насилля – це повитуха історії. Тому, на неосяжних просторах колишньої імперії розпочалась кривава вакханалія, в ході якої фізично знищувались представники, так званих, експлуаторських класів, а згодом всі, кого вважали ворогами більшовицької революції (Плохій, 2014: 25–27). Все це здійснювалося від імені робітничого класу, який в Росії був малочисельним (трохи більше одного відсотка від загальної кількості населення) і, об'єктивно на роль суб'єкта в історичному процесі ніяк не міг претендувати. Тим не менш, більшовики свою диктатуру демагогічно проголосили диктатурою пролетаріату, яка через декілька років після закінчення у 1921 році громадянської війни переросла у диктатуру авторитарну на чолі зі Й. Сталіним, який сконцентрував у своїх руках необмежену владу і продовжував задля її забезпечення криваве насилля.

З огляду на всі ці події в Європі запанував страх, який особливо посилювався після того, як В. Ленін у 1919 році створив III Інтернаціональний орган, що мав скеровувати діяльність всіх комуністичних та робітничих партій. Європейські політики почали замислюватися над тим, як не допустити в своїх країнах аналогічних російським, соціальних вибухів. У тому ж таки 1919 році в Італії колишній соціаліст Беніто Муссоліні створює фашистську партію. Її назва не містила нічого небезпечного і походила від слова «фашіо» – пучок. Цим словом іменувались первинні організації фашистів. Їхня партія набрала популярності і вже в 1922 році Муссоліні обійняв посаду прем'єр міністра країни і незабаром встановив в ній терористичну диктатуру, набувши статусу вождя з беззаперечним авторитетом.

Фашизм є соціально-політичним рухом ідеологією якого є створення державного режиму тоталітарного типу. Він протиставляє інститутам і цінностям демократій так званий новий порядок і максимально жорсткі засоби його ствердження, а також опирається на масову тоталітарну політичну партію, яка з приходом до влади стає державно-монопольною. Всі ці риси в тій чи іншій формі можна побачити у системі правління Російської Федерації (РФ). Тотальний, в тому числі ідеологічний терор, шовінізм, що переходить в геноцид, ксенофобія по відношенню до «чужинських»

націй і соціальних груп, до ворожих йому цінностей цивілізації – обов'язкові елементи ідеології та політики фашизму (Померанцев, 2015: 17–19). По своїй суті він антигуманний, тому в суспільному житті стверджує біологічний принцип, «людина ніщо – а вид усе». Так, наприклад, Муссоліні не стомлювався нагадувати своїм прибічникам, що держава найвища цінність для фашиста, для порівняння вище керівництво РФ постійно використовує такі методи впливу, хоч і не називає себе фашистами. З часом термін «фашизм» набув загального значення і почав вживатись для означення держав, що впроваджували його цінності в державному управлінні.

Характеристика небезпеки відродження сягає своїм коріннями у 20-ті – 30-ті роки ХХ століття коли фашизм в Європі набув неабиякої популярності. Цьому явищу дуже посприяла світова економічна криза, що розпочалась у 1929 році, елементи цієї кризи притаманні сучасній Російській Федерації. Мільйони людей втратили роботу і залишилися без засобів до існування. У масовій суспільній свідомості як того часу так і теперішнього стали популярні ідеї, які продукували фашистські провідники. У масовій суспільній свідомості ці ідеї були привабливі тому, що пропонували досить прості рецепти вирішення, в першу чергу, соціальних проблем. Але не тільки, так в Німеччині популярності набирали ідеї про відродження величчя німецької нації, різкій критиці піддавались рішення Версальської системи, пропонувались заходи по обмеженню влади плутократії. Партія створена А. Гітлером мала назву Націонал-Соціалістична Робітничка партія Німеччини. Саме вона у 1932 році перемогла на виборах до Бундестагу і А. Гітлер обійняв посаду канцлера (голови уряду), невдовзі помирає голова Бундестагу П. Гінденбург і А. Гітлер очолює окрім виконавчої влади законодавчу та проголошується фюрером (вождем) німецької нації (Снайдер, 2011: 17–19).

Слід зауважити, що профашистські організації виникали також в країнах, що зберігали демократичний устрій: Англія, Франція, США, але ні у владі, ні в широких колах підтримки вони не знаходили. Тоді як в країнах, де фашизм утвердився його підтримка серед населення була більш ніж достатньою. А. Гітлер не вважав себе фашистом, але часто заявляв про дружбу фашизму з націонал-соціалізмом. Й. Сталін позиціонував себе у якості комуніста, В. Путін порівнює себе з Петром I. Проте, якщо перераховані вище ознаки фашизму екстраполювати на реальну внутрішню та зовнішню політику колишньої нацистської

Німеччини, комуністичного Радянського союзу і сучасної Росії, то стає очевидним, що саме в цих країнах, ці ознаки досягли свого найбільшого, найвищого, аж до абсурду, втілення. В Німеччині рейхсміністр Г. Гіммлер, збудував систему концентраційних таборів. В СРСР народні комісари внутрішніх справ, послідовно Ягода, Єжов, Берія створили розгалужену систему таборів під назвою «ГУЛАГ» – головне управління таборів. До того ж, в Радянському союзі людей страчували не тільки за рішеннями суддів, а й за рішеннями позасудової системи «трійок». В Німеччині А. Гітлер поставив завдання повного знищення євреїв за біологічною ознакою. І це завдання послідовно виконувалось. Масове вбивство євреїв нацистами, увійшло в історію під назвою «голокост».

У СРСР більшовики провели так звані індустріалізацію і колективізацію. Внаслідок колективізації селяни країни були запроторені в середньовічне кріпосне право, а наслідки сталінської індустріалізації народу України досі даються взнаки. Російська Федерація, так само як Німеччина, у свій час стала на шлях повної мілітаризації, щодо РФ, то цей процес ніколи не припинявся з часів Й. Сталіна. І Сталін і Гітлер мріяли про світове панування, саме таку ознаку ми бачимо у президента Російської Федерації – Володимира Путіна. Світове панування, яке можна досягнути лише шляхом масштабної війни. Першим розпочав Муссоліні, італійські війська захопили Ефіопію і окупували Албанію, в 1938 році Судетську область Чехословаччини. У 1939 році Чехословаччина перестала існувати, а 1 вересня, цього ж року нападом Німеччини на Польщу розпочалась Друга Світова війна. Через два тижні війська Червоної Армії вступили у Східну Галичину, підтримавши таким чином агресію Німеччини проти Польщі. До кінця вказаного року Радянський союз розпочав бойові дії проти Фінляндії, а в 1940 році окупував Литву, Латвію, Естонію і Північну Буковину (Грицак, 2022: 196–200).

Фашизм, за якими б політичними дефініціями не ховалась його сутність, був на піку слави. Цю славу разом із вождями розділяли також їхні народи, принаймні у більшості. Тут також варто нагадати, що у передвоєнні роки вся риторика і Гітлера, і Сталіна переконувала світ у мирній політиці нацистської Німеччини і комуністичного Радянського Союзу. Небезпека відродження фашизму в РФ полягає більшою мірою в небезпеці розростання і розповсюдження цього явища, адже за більшістю ознак, складові фашизму вже існують у теперішній Росії. Взагалі порівняння режимів Сталіна, Гітлера і Путіна вказує на їх

повну ідентичність. Особливо це помітно в організації і діяльності репресивних органів, а також контролі за людьми творчих професій.

Окрім цього, у цих країнах були створені потужні пропагандистські апарати. Ця ідентичність не завадила 22 червня 1941 року військам німецького Вермахту перейти західні кордони СРСР. Разом з німцями проти Радянського Союзу, воювали війська Італії, Румунії, Угорщини, Словаччини, Фінляндії. У грудні 1941 Японські війська напали на американські військові бази в Тихому океані, що призвело до вступу США у Другу Світову війну. Була створена коаліція у складі США, Великої Британії і СРСР. 8 травня 1945 року капітулювала нацистська Німеччина, а 2 вересня 1945 року капітулювала Японія.

І до війни, і під час війни, і по її завершенню радянська пропаганда постійно вживала термін «фашизм», згадуючи гітлерівський режим. Таким чином відверталась і навіть сьогодні відвертається увага від того що радянський інтернаціоналізм мав багато спільного з німецьким нацизмом. У цій роботі вже згадувався голокост, як масове знищення євреїв гітлерівцями. Проте, подібні речі були зафіксовані і в Радянському Союзі. Отже, світ поділився на два ворожі табори, що умовно називались соціалістичним і капіталістичним або антидемократичним і демократичним. Слід відзначити, що країни недемократичні програвали і продовжують програвати країнам вільного світу по всіх соціально-політичних показниках, та особливо, по рівню матеріального життя громадян.

Оцінку сучасного стану фашизму пропонуємо розглядати в контексті взаємозв'язку РФ та інших країн, включаючи Україну. У 1991 році, Верховна Рада України оголосила про створення демократичної, ліберальної країни, з вільною, ринковою економікою. Проте, отримані за 30 років незалежності здобутки усе ще залишаються скромними. Світова спільнота вітала розпад СРСР та створення нових незалежних держав на Сході Європи, проте подібні зрушення не відбулись на азійських просторах. Фашизм міцно укорінився в Сирії, Китаї, Північній Кореї. Цей перелік не повний, бо в деяких країнах якоюсь мірою перебігають. Хоча не завжди позитивні (Фукуяма, 2018: 135–137).

Росія існувала у кордонах, які формально були визначені в період існування СРСР й отримала назву Російська Федерація. Нова влада проголосила курс на ринкову економіку і демократизацію суспільного життя. Західні країни і особливо, Сполучені Штати заходились надавати всебічну допомогу оновленій країні у її прагненні до пози-

тивних зрушень. Та на заваді цим зрушенням стала поліетнічність держави. У 1999 році в Росії відбулись чергові вибори президента, на яких переміг молодий та амбітний представник старої еліти Володимир Путін. Розпочався наступ направлений на ліквідацію тих демократичних зрушень, які ще не встигли вкорінитися у суспільній свідомості.

Прошло більше 10 років і з демократизацією в Росії було покінчено. Усі ознаки фашизму знайшли своє відображення на просторах РФ. Особливо це стосується мілітаризації країни та агресивної зовнішньої політики. Володіючи величезними природними ресурсами Росія розширила їх експорт на світовому ринку. Отримані насамперед за нафту і газ кошти, направлялись на збільшення чисельності армії, на розробку та виготовлення, нових видів зброї на організацію потужного пропагандистського апарату, на забезпечення зовнішньої політичної активності. Народу який ніколи не був суб'єктом історичного процесу і зовсім не спроможний до самоорганізації безперервно розповідали міфи про його небачену велич, про надзвичайний патріотизм, і особливо, про його жертвність, тобто готовність гинути в ім'я визначеної черговим лідером ідеї.

Ідеалізуючи власний політичний режим, Росія не зупиняючись перед колосальними фінансовими витратами, намагається зберегти вплив на держави Центральної Азії, що до 1991 року входили до складу СРСР. У Закавказькому регіоні це у неї виходить гірше, тому проти Грузії у 2008 році вона застосувала військову силу (Калуга, 1996: 134–135). Ми з подивом констатуємо, що фашизм не просто відродився, а став державною політикою в ряді країн Азії, Африки

і навіть Європи. В сучасній Росії з'явилося чимало політиків, які опираючись на шовіністичну ментальність росіян почали відверто пропагувати фашизм і нацизм.

Шовіністичні ідеї розвиваються в середовищі народів відсталих, з низьким рівнем освіти. Тобто шовінізм укорінюється там, де панує тотальне невігластво (Дракуліч, 1992: 138). Щоб в цьому переконатись достатньо послухати історичні та етнографічні заяви Президента РФ. Ті українці, які після 24-го лютого 2022 року опинились в окупації могли сповна оцінити рівень «культури» російських завойовників. Проте, українському суспільству також є над чим замислитись.

Висновок. Таким чином, під час аналізу події ХХ століття і, особливо початку ХХІ століття, неможливо не помітити як змінюється співвідношення суб'єктивних та об'єктивних факторів в історичному побуті загальнолюдської спільноти. На історичну арену виходить «маленька людина», її прагнення в демократичних країнах формують політичну владу, забезпечують контроль за її діяльністю, створюють різноманітні суспільні організації, які функціонують на суто добровільних засадах, не обтяжуючи державу владу не властивими їй проблемами. У багатьох країнах місцеве самоврядування стало нормою життя, що дозволяє створювати комфортні умови життя. В той час як людина позбавлена прав і свобод може слугувати хіба гвинтиком в загальній системі тоталітарного режиму. Фашизм позбавив людей, які складають населення РФ волі до найменшого прояву особистої гідності, до спротиву насиллю та терору. До прикладу, український народ, в ідентичних умовах, зумів відбити наступ тоталітаризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2022. 432 с.
2. Дракуліч С. Як ми пережили комунізм і навіть сміялися. Київ, 1992. 208 с.
3. Калуга В. Зіткнення цивілізацій. Київ, 1996. 571 с.
4. Плохій С. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу. New York: Basic Books, 2014. 506 с.
5. Померанцев П. Нічого правдивого й усе можливе. Пригоди в сучасній Росії. Львів: Вид-во Укр. Католического Університету, 2015. 240 с.
6. Снайдер Т. Криваві Землі: Європа між Гітлером та Сталінін. Київ: Грані-Т, 2011. 448 с.
7. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції. Київ: Наш Формат, 2018. 506 с.

REFERENCES

1. Hrytsak, Ya. (2022). *Podolaty mynule: hlobalna istoriia Ukrainy [Overcoming the past: a global history of Ukraine]*. Kyiv: Portal, 432 [in Ukrainian].
2. Drakulich, S. (1992). *Yak my perezhlyly komunizm i navit smiialysia [How we survived communism and even laughed]*. Kyiv, 208 [in Ukrainian].
3. Kaluha, V. (1996). *Zitknennia tsyvilizatsii [Clash of civilizations]*. Kyiv, 571 [in Ukrainian].
4. Plokhii, S. (2014). *Ostannia imperiia. Zaneпад i krakh Radianskoho Soiuzu [The Last Empire Decline and collapse of the Soviet Union]*. New York: Basic Books, 506 [in Ukrainian].

-
5. Pomerantsev, P. (2015). *Nichoho pravdyvoho y use mozhlyve. Pryhody v suchasni Rosii* [Nothing is true and everything is possible. Adventures in modern Russia]. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainського Katolytskoho Universytetu, 240 [in Ukrainian].
 6. Snaider, T. (2011). *Kryvavi Zemli: Yevropa mizh Hitlerom ta Stalynym* [Bloody Lands: Europe between Hitler and Stalin]. Kyiv: Hrani-T, 448 [in Ukrainian].
 7. Fukuiama, F. (2018). *Iytoky politychnoho poriadku. Vid pradavnikh chasiv do Frantsuzkoi revoliutsii* [Origins of the political order: From ancient times to the French Revolution]. Kyiv: Nash Format, 506 [in Ukrainian].